

KASTAMONU'NUN TARİHİ HEPKEBİRLER (KEBKEBİRLER) MAHALLESİ VE VAKIF ESERLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özcan OĞUR*
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ**

Özet

Kastamonu'nun tarihi mahallelerinden olan ve günümüzde Hepkebirler adıyla anılan mahalleye ilişkin bilgiler sınırlıdır. Daha çok son dönemlerdeki belgelerde Hepkebirler ismi kullanılıyorsa da, eski tarihli belgelerde mahalle isminin Kebkebirler ya da Kebkebür şeklinde geçtiği görülmektedir. Ayrıca mahallede Hepkebirler ismiyle bir cami bulunmakta ve caminin Osmanlılar zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle cami avlusunda bir sahabe mezarının ve bazı büyük velilerin mezarlarının olduğu bilgisi, mahalle ismine ve tarihine yönelik bu çalışmanın ortaya konulmasının ana nedeni olmuştur. Türk mahalle yapısı göz önünde bulundurularak yapılan araştırma sonucunda, mahallenin kuruluşunda etkili olan bazı etmenler ortaya konulmuştur. Özellikle bir esnaf grubu olan "Kebkebirler" esnafının mahallenin teşekkülündeki fonksiyonu hakkında arşiv, telif ve tetkik kaynaklardan hareketle bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Ayrıca Ahiliğin en yaygın şekliyle yaşandığı XI. yüzyıl Anadolu'sunda, Kastamonu'daki ahi örgütlenmelerinin şehir organizasyonuna etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hepkebirler, Kebkebirler Esnafı, Kebkebirler, Kastamonu, Sahabe Kaysü'l Hemedani.

KASTAMONU'S HISTORY HEPKEBİRLER (KEBKEBİRLER) NEIGHBORHOOD AND FOUNDATION WORKS**Abstract**

Information on the neighborhood, which is one of the historical quarters of Kastamonu and known as Hepkebirler today, is limited. Although the name Hepkebirler is used mostly in recent documents, it is seen that the name of the neighborhood is used as Kebkebirler or Kebkebür in old documents. There is also a mosque called Hepkebirler in the neighborhood, but it is understood that the mosque was built during the Ottoman period. In particular, the knowledge that there is a Companion's grave and the graves of some great saints in the courtyard of the mosque has been the main reason for presenting this study on the name and history of the neighborhood. As a result of the research carried out considering the Turkish neighborhood structure, some factors that were effective in the establishment of the neighborhood were revealed. In particular, some inferences were made about the function of the "Kebkebirler" tradesmen, which are a group of tradesmen, in the organization of the neighborhood, based on archive, copyright and research sources. In addition, XI. It has been tried to reveal the effect of ahi organizations in Kastamonu on the city organization in the 21st century Anatolia.

Keywords: Hepkebirler, Kebkebirler Craftsman, Kebkebirler, Kastamonu, Companion Kaysü'l Hamadani.

* Hakkâri Üniversitesi, İslâmî Bilimler Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, Orcid ID: 0000-0003-3022-8076, ozcanogur@hakkari.edu.tr

** Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orcid ID: 0000-0003-1135-2928, megilmez@kastamonu.edu.tr
Araştırma Makalesi. Sayfa Sayısı: 307-326

Makale Geliş Tarihi: 05.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 24.02.2022

Makale Yayın Tarihi: 28.02.2022

1. GİRİŞ

Bizans tarihçilerinin eserlerinde “Kastamon” adıyla (Ramsay,1960: 355) anılan Kastamonu Şehrinin ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak M.Ö. 17. yüzyılda Kaşka (Gas, Gaşka) kavminin bu bölgeye geldiği ve buraya “şehir” anlamında Tumana adını verdikleri bilinmektedir. Dolayısıyla “Gas” ve “Tumana” kelimelerinin birleşmesiyle Kaşkalar’ın şehri anlamında “Gastumana” adının ortaya çıktığı ve daha sonra bunun Kastamonu’ya dönüştüğü ileri sürülmektedir (Yaman, 1935: 175-176). Ayrıca Bizans hânedanı Komnenler tarafından yaptırılan veya tamir edilen kaleye Kastr-Komneni denildiği ve bölgenin Kastamonu adını bu şekilde aldığı da nakledilmektedir (Behçet, 1341: 31). Şehrin adı İslâm coğrafyacılarının eserlerinde, “Kastamûniyâ, Kastamûniye, Kastamûnî”; Orta çağ Batı kaynaklarında “Castamea, Casstimana, Castemol” şeklinde geçmektedir. Osmanlı dönemi kaynaklarında genellikle “Kastamoni” olarak geçerken; cumhuriyetten sonra halkın telaffuzu sonucunda, günümüzdeki şekliyle, Kastamonu olarak son şeklini almıştır (Yaman, 1935: 175; Gökoğlu, 1952: 31; Darkot, 1977: 400; Şahin, 2001: 55).

İlk Tunç çağına ait yoğun yerleşmelerin bulunduğu bölge, Hitit, Frig, Pers, Helenistik ve Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Herodotos’un kaydettiğine göre; Persler’in üçüncü eyaleti içinde yer alan ve Paphlagonia denilen bölge, diğer Pers topraklarında olduğu gibi, Satraplar* tarafından yönetilirdi. Persler’in MÖ. 334-333’te Makedonya Kralı İskender’e yenilmesiyle Paphlagonia, Makedonyalıların idaresine girmiştir. MÖ. 323’te İskender’in ölümü üzerine Paphlagonia’da iç karışıklık ve iktidar mücadeleleri başlamış ve bir süre sonra bölgeye Pontus Krallığı hâkim olmuştur. M.Ö. 64 yılından itibaren Roma nüfuz sahasına giren Kastamonu, Roma İmparatorluğu’nun 395’te ikiye ayrılmasının ardından Doğu Roma İmparatorluğu’nun hâkimiyetine geçmiş ve bu hâkimiyet Türklerin Anadolu’ya gelmelerine kadar sürmüştür (Şahin, 2001: 585).

Anadolu coğrafyası M.Ö. VII. yüzyıl ortalarından itibaren Arap akınlarına sahne olmuştur. Bu akınların bölgeye ulaşması ise ancak VIII. yüzyıl başlarında mümkün olabilmıştır. Arap akınlarının rotaları Tyana (Kemerhisar), Caeseria (Kayseri), Chorsianon (Akdağmadeni), Ankyra (Ankara), Gangra (Çankırı) ve buradan da Paphlagonia içinden Sinop’a kadar uzanmıştır. M.S. 712’de Gangra ele geçirilirken, 715 yılında Muhammed bin Mervan idaresindeki İslâm ordusu Anadolu’ya girerek Karadeniz sahilini kapsayan bölgeyi ve Paphlagonia’yı ele geçirmiştir. Süleyman

* Sıtraplık: İran medeniyetinde eyalet anlamına gelen idari bir birimdir. Bu sıtraplıklarda İran(pers) soyluları Sıtrap(vali) olarak görev yaparlardı.

b. Hişam döneminde (M.S. 731-788) İslâm ordusu yeniden Paphlagonia'ya girmiş; özellikle Gangra'ya büyük zararlar vermiştir. M.S. 741-742 yıllarındaki son taarruzda da bölge ciddi zarar görmüştür. Bölgenin etkin ve önemli bir gücü olan Bizans İmparatorluğu, Constantinapolis'teki iç siyasî kargaşalardan dolayı ciddi bir varlık gösterememiştir (Karasalihoğlu, 2020: 287). Netice itibarıyla Paphlagonia ve çevresi 711'de başlayan ve 744 yılına kadar devam eden, İslâm ordusu ile Bizans ordusu arasında pek çok muharebeye sahne olmuştur. Bu muharebeler, Bizans'ın 922 yılında İslâm ordularını Anadolu'dan uzaklaştırması üzerine son bulmuştur. Bu tarihten itibaren Kastamonu havalisi Bizans İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline getirilmiştir. (Yaman, 1935: 45).

Uzun süre Bizans'ın hâkimiyetinde kalan bölge 1071 yılında Malazgirt zaferiyle peyderpey Anadolu Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Bölgenin ilk fatihi Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'ın komutanlarından Emir Karatekin'dir. Antakya 1084 yılında Süleyman Şah tarafından fethedildiği zaman, Emir Karatekin de Çankırı ve Sinop başta olmak üzere Paphlagonia bölgesini ele geçirmiştir (Yınanç, 1944: 126; Turan, 1969: 218). Ancak bir süre sonra bölge tekrar Bizans hâkimiyetine geçmiştir. XII. yüzyılın ilk yarısında ise Harezm'den Anadolu'ya göç eden Danişmendliler, Kastamonu'ya hâkim oldular. Çok kısa bir süre içerisinde bölgede önemli bir güç haline gelen Danişmendliler, Malatya, Elbistan, Kayseri, Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgelerini zapt ederek, Orta ve Kuzey Anadolu'yu yaklaşık bir asır boyunca hâkimiyetleri altına aldılar. Danişmendliler, devlet merkezi olan Sivas'ta çok önemli eserler meydana getirmelerine karşın; Kastamonu'da günümüze kadar ulaşan kayda değer bir eserleri bulunmamaktadır (Esterabadi, 1990: 52; Behçet, 1341: 32; Yınanç, 1977: 470).

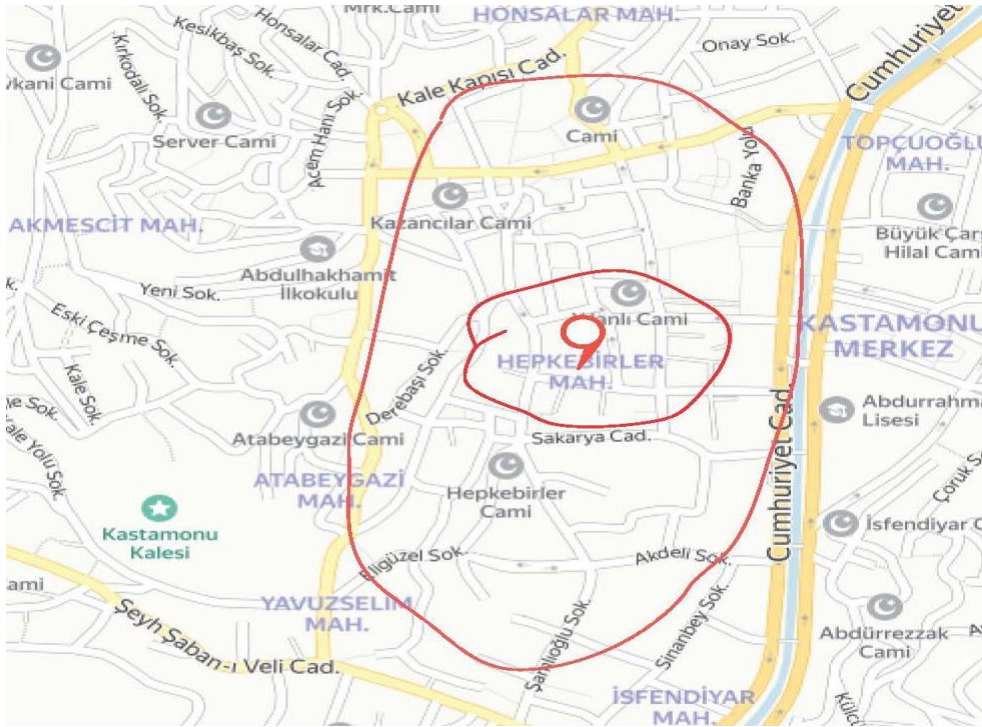
1213'te Anadolu Selçuklu emiri Hüsametdin Çoban Bey, Bizans'la giriştiği mücadele sonrasında, Kastamonu'yu alarak Anadolu Selçuklularının bölgedeki hâkimiyetini tam manasıyla sağlamıştır. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat, başarılı hizmetlerinden dolayı Hüsametdin Çoban Bey'in menşurunu yenilemiş ve kendisine Kastamonu'yu ikta olarak vermiştir. Alaeddin Keykubat'ın emriyle Hüsameddin Çoban Bey, 1223'te Suğdak limanını aldığı gibi Kıpçak hanı ve Rus meliklerine elçiler göndererek tabi olmalarını sağlamıştır. Bu dönem aynı zamanda Selçukluların Karadeniz'deki hâkimiyetinin kesinleştiği bir dönemdir. Çobanoğulları XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Kastamonu ve çevresinde yaklaşık bir asır boyunca hüküm sürmüşlerdir (Yücel, 1988: 36-40). Çobanoğullarından sonra bölgeye hâkim olan beylik Candaroğulları olmuştur (1292-1462). Candaroğulları Beyliği, Bayezid'in oğlu İsfendiyar Bey'e nispetle İsfendiyaroğulları adıyla da bilinmektedir (Turan, 1969: 137-140).

Osmanlıların bölgedeki kesin hâkimiyeti ise, Fatih Sultan Mehmet zamanında olmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet, Anadolu birliğini sağlamak, Candaroğullarının sahip oldukları toprakları ele geçirmek; jeopolitik önemi dolayısıyla "Bursa-Tebriz" kuzey ipek yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla Anadolu'ya yönelmiş, 1461 yılında Kastamonu ve Sinop'a kadar olan bütün Candaroğulları topraklarını ele geçirmiştir. Bu sefer esnasında Candaroğulları tahtında İsmail Bey bulunuyordu (Yücel, 1970: 383). İsmail Bey, Sinop'u kendi isteğiyle Osmanlılara bıraktı. Bu gelişme karşısında Fatih Sultan Mehmet de, İsmail Bey ve yakınlarına Rumeli topraklarından Filibe'yi verdi. Böylece Kastamonu ve çevresi kesin olarak Osmanlı egemenliğine girerek, merkezi Kütahya olan ve geniş bir alanı kapsayan Anadolu Beylerbeyliğinin 14 sancağından birisi oldu (Güneş, 1993: 24).

Bilindiği üzere Osmanlı idari sisteminde eyaletlerin alt birimi sancaklardır. Sancak birimi Osmanlı devlet idaresinin temelini ve çekirdeğini oluşturmaktaydı. Sancağın en büyük mülkî amiri "Sancak Beyi" idi. Osmanlı padişahlarının çocukları şehzadeler, devlet idaresini öğrenmek amacıyla sancaklara gönderilirdi. Kastamonu sancağı da bu sancaklardan biriydi. 1469'da Fatih Sultan Mehmet'in küçük oğlu Şehzade Cem, dokuz yaşında iken yaklaşık 6 yıl Kastamonu sancak beyliği yapmış, daha sonra Karaman valiliğine tayin edilmiştir. Ayrıca II. Beyazıt'ın oğullarından Şehzade Mahmut, henüz gençlik yıllarında iken Kastamonu'da görev yapmıştır. Osmanlı hâkimiyeti altındaki Kastamonu, asayiş açısından güvenli bir bölgeydi. Bu güvenli ortamda şehirde bulunan esnaf teşkilatları, çeşitli zanaat dalları ve ticari faaliyetler önemli oranda gelişme göstermişti (Maden, 2005: 149). XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu'da mevcut meslek grupları ise; attar, hayât, sabbâğ, ne'âl, bakkal, kazgani, kassâb, mûytab, abayi, börekçi, dellak, haddad, güllabi, güherçileci, köprücü, çadırcı, çilingir, neccar, semerci, haffaf, çerçi, külahi, sertıraş, kalaycı, kürkçü, eskici, somuncu, kazaz, helvayi, sabuni, kavas, urgani ve kuyumcu'luk en önde gelen meslek grupları idi. Söz konusu tarihlerde bu meslek gruplarında çalışanların yaklaşık sayısı 90 kişi civarındadır. Esnaf gruplarının en çok yoğunlaştıkları mahalleler; Halife (19), Kubbeli (8), Honsalar (8), Bey/Bağ Çelebi Mahallesi (7) ve Akmescit'tir (6.) Bunların dışındaki mahallelerde de sınırlı sayıda olsa da esnaf grupları bulunmaktaydı. Bu meslek gruplarının niteliğine bakıldığında söz konusu dönemde Kastamonu şehrinin, dönemin ihtiyaçlarını önemli oranda karşılayabilen toplumsal bir organizasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. HEPKEBİRLER MAHALLESİ VE ADININ KAYNAĞI

Kebkeb; Papuç veya çizme altına vurulan kalaylı bir tür küçük çivi anlamındadır (Evliya Çelebi, 2003: 568). İhtiyaç durumunda bu çivilerin tedarik işini sağlayan kebkebçi esnafına müracaat edilirdi. Osmanlılar zamanında aynı mesleği icra eden meslek grupları aynı sokakta bulunurlardı. Bazen bir meslek grubu mahalleye ismini verebilirdi. Hatta bu meslek grubu zimmi ve ya Müslüman mahallesi de oluşturabilirdi. Mesela XVI. yüzyılda Ankara’da Kebkebûr-i Zimmi ve Kebkebûr-i Müslimin şeklinde iki ayrı mahalle vardı. Burada kebkebeci esnafının iki ayrı mahalle oluşturdukları ve mahalleye isimlerini verdikleri görülmektedir (Ergenç, 2012: 30).

Tablo .1 Hepkebirler Mahallesinin Kastamonu Şehir Merkezindeki Konumu

Kaynak: https://yandex.com.tr/harita/103887/kastamonu/geo/hepkebirler_mah_/2215931726/?ll=33.778162%2C41.376485&z=15 (Erişim tarihi: 20.02.2022).

Günümüzde Hepkebirler adıyla anılan mahallenin bazı arşiv çalışmalarında farklı adlarla geçtiği görülmektedir. 438 numaralı ve 1530 tarihli Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri’nde “Kebkebür” Mahallesi (Defter-i Hakan-i Dizisi-I, 1994: 600), 1640 tarihli tahrirde “Kebkebirler”, “Kebkebür” Mahallesi şeklinde kaydedilmiştir (Kankal, 2001: 69). “Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler” isimli çalışmada Hepkebirler mahallesi olarak kaydedilirken şehir merkezinde bu isimle bir cami, bir çeşme ve iki türbenin mevcut olduğu belirtilmiştir (Çiftci, 1996, 220.vd). Hepkebirler Mahallesi’nde bulunan Hepkebirler çeşmesi, Hepkebirler caminin ön

cephesinde yer almaktadır. Kitabesinde, caminin Kastamonu mütesellimi Mehmet Emin Efendi tarafından 1829’da yapıldığı belirtilmiştir. Caminin doğu ve batı taraflarında Hepkebirler adıyla iki türbe bulunmaktadır. Bu iki türbenin inşa tarihinin mahallenin kuruluş tarihi kadar eski olduğu düşünülmektedir. Ancak mahallenin kuruluşunun ne zaman olduğu ve isminin nereden geldiği noktasında kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Osmanlıların bölgedeki kesin hâkimiyetinin başladığı 1461 yılından itibaren yapılan tahrir çalışmalarında mahalle ismi sık geçmektedir (Güneş, 1993: 30). Dolayısıyla mahalle isminin Osmanlıların bölgedeki hâkimiyetinden önce de mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda mahalleye Kebkebirler ismi Çobanoğulları ya da Çandaroğulları yani beylikler döneminde verilmiş olmalıdır. Nitekim bölgede uzun süren Bizans hâkimiyeti ancak Anadolu Selçuklu emiri Hüsamettin Çoban’ın Bizans’a karşı giriştiği hâkimiyet mücadelesi ile son bulmuştur (Yücel, 1993: 354). Dolayısıyla mahalleye verilen Kebkebirler isminin, XIII. yüzyılın ikinci yarısında verildiğini söylemek mümkündür.

Hepkebirler adının ise, ne zamandan beri, mahalle adı olarak kullanıldığına ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. İlk mahallede mezarı bulunan sahabe ile ilgilidir. Rivayete göre burada Kaysü’l Hemedani-i Asgar adında bir sahabenin mezarı ile birlikte başka büyük zatların da mezarları bulunduğu, halk tarafından “hepsi büyük zatlar” manasında, Hepkebirler denmiştir. Zamanla bu zatların mezarlarının bulunduğu mahalleye de Hepkebirler Mahallesi denmiştir. Ancak söz konusu sahabenin hayatı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kaysü’l Hemedani-i Asgar Hazretleri’nin türbesi, Kebkebirler Mahallesi Camii içindeki bir bölümde yer alır. Sahabeden olduğu kabul edilen bu zatın İstanbul’da 678’de şehit düşen Ebu Eyyub el- Ensari Hazretleriyle birlikte yola çıktığı, ancak Kastamonu’da kalmış olduğuna inanılmaktadır (Durma, 2008: 12). Diğer taraftan 715 yılında Muhammed bin Mervan idaresindeki İslâm ordularının Anadolu’ya girerek Karadeniz sahilini de içine alan bölgeyle birlikte Paphlagonia’yı ele geçirdikleri bilinmektedir. Söz konusu sahabenin bu tarihlerde Kastamonu bölgesine geldiği ve buradaki gayr-i Müslim halka İslam’ı tebliğ etmek amacıyla kaldığı düşünülmektedir. Zikredilen sahabe ve diğer birkaç önemli zatın mezarlarının bulunduğu yer, günümüzde bölge halkı tarafından “Hepkebirler” olarak adlandırılmaktadır. Hepkebirler mezarlığı, aynı isimle anılan “Hepkebirler Camii” ile aynı avluda bulunmaktadır. Mezarların doğu ve güney tarafına düşen caminin sonradan, Osmanlı Devleti tarafından yapıldığı ifade edilmektedir (İbret, 2015: 248). Bununla beraber caminin yerinde önceleri bir mescidin olduğu da yine kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmaktadır (Kankal, 2004: 323). Burada dikkat edilmesi gereken nokta mescidin mahallenin merkezinde yer aldığıdır. Nitekim geleneksel İslam mahallelerine bakıldığında, cami ve mescitlerin mahalle merkezinde yer aldığı, farklı bir ifadeyle, mahallenin cami

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

ve mescit etrafında kurulup geliştiği; şehir organizasyonunun da bu anlayış doğrultusunda şekillendiği anlaşılmaktadır(Ergenç, 1984: 72). Dolayısıyla yeni kurulan bir mahallenin merkezinde mescit ya da caminin olması tesadüf değildir. Başlangıçta orta büyüklükte bir mescit, mahallelinin günlük ibadet ihtiyaçlarını karşılar; zamanla mahalle nüfusunun artmasından dolayı, cemaatin ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmekteydi. Bu durumda mahalle sakinlerinin isteği üzerine, durumu müsait olan bir hayırsever, mescidi genişletip, minber koydurmak suretiyle, mahallelinin ihtiyacını karşılayacak bir camiye dönüştürdü. Aynı durumun Kebkebirler Mescidi için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim günümüzde Hepkebirler adıyla anılan mahallenin 1886 tarihine kadar Kebkebirler adıyla geçtiği arşiv çalışmalarından anlaşılmaktadır (Arslanoğlu, 2018: 97, 143 vd.). 1892 yılından itibaren ise Hepkebirler mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır (Altıkulaçoğlu, 2014: 274). Dolayısıyla Kebkebirler isminin türbeden dolayı değil mahallede sakin kebkebi esnafından aldığını söylemek kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Selçuklu öncesi dönemi anlatan kaynaklarda, Kastamonu şehrinde derli toplu bir yerleşim düzeninin mevcut olmadığı, dağınık ve seyrek bir yerleşmenin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda, söz konusu tarihlerde Kastamonu şehir merkezinde bir Müslüman mahallesinden söz etmek de pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim 1096 yılından önce bölgede faaliyet gösteren Türkmen grupları daha çok yaylak alanlarda gezen konargöçer gruplardan oluşmaktaydı (Yakupoğlu, 2007: 95.vd.; Maden, 2004: 56).

Danişmentli Emiri Karatekin 1096 yılında Kastamonu ve Sinop civarını kısa bir sürede ele geçirmişti. Ancak birinci haçlı seferinin başlaması üzerine, Anadolu Selçukluları iç bölgelere çekilerek, Bizans'a karşı farklı stratejik bir mücadeleye girmişlerdi. Kastamonu'da Selçuklu hâkimiyetini sarsan bu olaydan sonra Selçukluların tekrar bölgeye hâkim olması ancak XII. yüzyılın sonlarında mümkün olabilmıştır (Güzey, 2001: 13-14). Dolayısıyla Kastamonu'da Müslüman-Türk bir mahallenin varlığı ancak XIII. yüzyılda Selçuklular bölgede kesin hâkimiyet sağladıktan sonra meydana gelmiş olmalıdır. Dolayısıyla bir esnaf grubu olan "Kebkebler"nin Kastamonu şehir merkezinde bir sokak veya mahalleye adlarını verecek düzeyde örgütlenmeleri ancak XIII. yüzyılda gerçekleşmiş olmalıdır. Nitekim söz konusu yüzyılın başında Kastamonu'da hız kazanan ahi örgütlenmesi ve burada bulunan Ahi Şorba Zaviyesi ve benzeri ahi zaviyelerinin teşekkülü bu durumu teyit etmektedir.

İslâm devletlerinde olduğu gibi, Türk İslâm devletlerinde de esnaf grupları buldukları sokağa ve mahalleye adlarını veriyorlar ya da buldukları yer onların adlarıyla anılıyordu. Bu gelenek Osmanlı Devleti'nde de devam etmiştir. At Pazarı, Muhacir Pazarı, Buđday Pazarı;

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Çömlekçiler Sokağı, Nalçacılar Sokağı, Ekmekçiler Sokağı gibi... Fatih'in Kastamonu ve civarını fethinden yaklaşık 16 yıl sonra yapılan 1487 tahririnde, Kastamonu merkezde Kebkebirler isminde bir mahallenin mevcut olduğu görülmektedir. Mahalle ismine ilişkin ulaşılabilen en eski tarihli belge budur. Ancak sonraki dönemlere ilişkin arşiv belgelerinde mahalle ismine daha sık tesadüf edilmektedir. Özellikle şer'iyye sicilleri ve hurufat defterlerinde mahalle ve mahallede bulunan kişiler, vakıf eserler ve ticarî kuruluşlar hakkında oldukça detaylı bilgiler bulunmaktadır. Aşağıda bu veriler detaylı bir şekilde işlenmiştir.

1487 tahririne göre Kastamonu şehrinin mahalle sayısı 43'tür. Bu sayı 1530'da 44'e, 1582'de 48'e çıkmış; ancak 1640 yılında 40'a düşmüştür (Güneş, 1993: 29; Kankal, 2004: 69). Mahalle sayısındaki azalma bir mahallenin diğer bir mahalleye iltihakı şeklinde olabildiği gibi, şehrin demografik anlamda küçüldüğünün de bir göstergesi olabilir. Mahallelerin demografik olarak sıralanması ise, ancak her mahallede ne kadar avarız hanesinin bulunduğu tespit edilmesi ile mümkündür. Bir vergi ünitesi olarak avârizhâne miktarının belirlenmesinde, XV. ve XVI. yüzyıllarda, bir gerçek hâne ve vergi veren bir erkek bir avâriz hânesi olarak kabul edilirken, XVII. yüzyıldan itibaren birden çok gerçek hâne, bir avâriz hâne olarak kabul edilmiştir. Bir avâriz hâne içindeki gerçek hâne sayısı, bölgenin sosyo-ekonomik durumuna göre değişmektedir (Gowan, 1976: 30). Kastamonu'da bir gerçek hane, ortalama 5 kişiden oluşmaktaydı. (Kankal, 2004: 53). Bu minval üzere, 1487 tahririne bakıldığında Kastamonu'nun en büyük mahallesinin Çömlekçiler Mescidi Mahallesi olduğu anlaşılmaktadır. 51 hane ve 8 mücerretten (Güneş, 1993: 30) oluşan Çömlekçiler Mescidi Mahallesi'nin muhtemel nüfusu 263 kişi civarındadır. En küçük mahalle ise, 8 hane ve 4 mücerret nüfus ile Bağ Sultan Mahallesi'dir. Büyüklük bakımından 12. sırada yer alan Kebkebirler Mahallesi ise 31 hane, 9 mücerretten oluşmaktaydı (Güneş, 1993: 30). Mahallede ikâmet eden kişi sayısı 164 civarındaydı. 1530'da şehrin en büyük mahallesi yine Çömlekçiler Mescidi Mahallesi'yd. Bu tarihte 80 hane ve 29 mücerretten oluşuyordu. Nüfusu ise 429 kişi civarındaydı. Aynı tarihte Kebkebirler Mahallesi 21 hane ve 6 mücerret (Kankal, 2004: 58) olmak üzere yaklaşık 111 kişiden oluşmaktaydı. Söz konusu tarihte Kebkebirler Mahallesi, Kastamonu'nun en büyük 23. Mahallesi konumundaydı. Yaklaşık yarım asırlık bir süre zarfında Kebkebirler Mahallesi avarız hane sayısında %32'lik bir azalma olurken, mücerret sayısı aynı kalmıştır. Benzer şekilde nüfus sayısında da %32'lik bir azalma söz konusudur. XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın ilk yarısında bu iki mahallenin hane ve nüfusundaki bu değişiklik, konargöçer kültürünün halen çok canlı olmasıyla alakalı olduğu anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılın sonlarında yapılan tahrirde, Kastamonu merkez mahalleleri ile nüfusunda ciddi bir artış olmuştur. 1582’de Kebkebirler Mahallesi 37 hane ve 55 mücerret (Kankal, 2004: 61) olmak üzere yaklaşık 240 kişilik nüfusuyla Kastamonu’nun en büyük 14. mahallesi konumundaydı. Yaklaşık yarım asırlık bir süre zarfında Kebkebirler Mahallesi hane sayısında %81’e yakın bir artış olurken; mücerret sayısında çok daha yüksek bir artış olmuştur. Mahallenin toplam nüfusunda ise %120 lik bir artış söz konusudur. Mücerret sayısı önceki tahrirlerde genellikle düşük iken, 1582 tahririnde yüksek artış göstermesi, dönemin siyasi olayları ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Nitekim Kastamonu, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren suhte ayaklanmalarının yoğun olarak yaşandığı yerlerden biri olmuştur (Şahin, 2001: 586). Bu kargaşa ortamından halkın daha güvenli buldukları şehir merkezine akın etmesi olağan bir durumdur. Ayrıca aynı tarihlerde Kastamonu şehir merkezindeki tüm mahallelerde ciddi bir nüfus artışı olmuştur. Ancak bu artışın daha çok mücerret durumundaki nüfus sayısında olması, göç edenlerin daha çok genç nüfustan oluştuğu şeklinde değerlendirmek daha uygun düşmektedir.

XVII. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyılın başlarına kadar Kastamonu Kazası’nın 43 mahallesi vardı ve bu mahallelerde yaklaşık 5000 kişi yaşıyordu (Kankal, 2004: 73). XVIII. yüzyılın ortalarında bu sayı 42; XVIII. yüzyılın sonlarında ise 49 mahallenin mevcut olduğu bilinmektedir (Maden, 2004: 22,146) Miladi 1844-45 tarihli Kastamonu Temettuat Defterleri’nde Kastamonu mahalle sayısı 44 olarak gözükmektedir (Yücel, 2011: 33). XVII. yüzyılın son çeyreğindeki nüfus artışı, suhte ayaklanmaları ve sonrasında celali isyanları dolayısıyla halkın şehir merkezlerine akın ettiği ve dolayısıyla şehir merkezindeki mahalle sayısında bir artışa yol açtığı yukarıda belirtilmişti. Özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Kastamonu’da mevcut mahalle sayısının ortalama 43-44 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bunun dışında yüksek mahalle sayılarının gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır. Nitekim birkaç hanenin bir araya gelmesi ile bir mahalle oluşturulmuş ise de sonraki tarihlerde bunlar daha büyük mahallelere katılmıştır (Kankal, 2004: 33; Güzey, 2018: 849-850). Dolayısıyla XVII ve XVIII. yüzyıl Kastamonu şehir nüfusunun ancak on bin civarında olduğunu söylemek mümkündür (Şahin, 2009: 5).

3. MAHALLEDE BULUNAN TARİHİ YAPILAR VE VAKIF ESERLER

Kastamonu şehir merkezinde yer alan Kebkebirler Mahallesi şehrin en eski mahallelerinden biridir. Bu özelliğinden dolayı mahallede önemli tarihi yapılar bulunmaktadır. Kebkebirler Camii ve avlusunda bulunan mezarlar, Kebkebirler Türbesi ve Çeşmesi, İyadzâde Mektebi, Serçe’zâde Hacı

Halil bin Mehmet Bey'in inşa ettiği mektep başta olmak üzere; XVI. yüzyılın başında inşa edilen Nasrullah Camii ve Külliyesi, Tahir Fakih Mescidi, mahallede bulunan önemli tarihi yapılardır. Ayrıca Kebkebirler Mahallesi'nde, Kebkebirler adıyla bir mescit de bulunmaktadır. Atabeyler dönemine ait olduğu anlaşılan mescid (Omuzlu, 2019: 35), Güzelce Mestan Efendi tarafından inşa edilmiştir (VGMA, HD, 1140, s. 272b). Mahallede bulunan Kebkebirler çeşmesi, Kebkebirler Türbesi ve Kebkebirler Cami, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce tescilli anıtlar listesine dâhil edilmiştir (Kuban, 2001: 227). Böylece şehrin hafızası ve kimliği durumundaki bu eserlerin koruma altına alınması, şehrin somut ve kültürel tarihinin taşıyıcısı durumunda olan bu yapıların koruması ve yaşatılması sağlanmıştır.

Anadolu Türk kimliğinin en iyi hissedildiği yerlerin başında gelen Kastamonu, Türk tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Kâtip Çelebi *Cihânnûma* adlı eserinde şehrin bu kimliğine vurgu yaparak, burası için "Türkmenlerin kaidesi" demiştir. Bizans sınırında bir uç beyliği olan Kastamonu; Türkmenlerin batı yönünde, Bizans'a karşı gazâ faaliyetlerinde aktif olarak kullandıkları önemli bir bölgeydi (Darkot, 1977: 401). Kastamonu'yu ayrıcalıklı kılan bu tarihi geçmişin ortaya konulması, günümüz Anadolu şehirleri içerisindeki konumunun tespiti açısından büyük önem arz etmektedir.

Türkmenlerin bölgedeki faaliyetlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkan Kebkebirler Mahallesi, bu makalenin esas konusunu teşkil etmektedir. Mahalle isminin Türkçe olması ve buradaki en eski yapıların Türkler tarafında inşa edilmiş olması, bölgedeki Türk varlığının geçmişi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Mahallede bulunan tarihi yapılar, XVII. yüzyılın son çeyreğinde tutulan arşiv belgelerinden hurufat defterlerinde konuyla alakalı 130 kayda ulaşılmıştır. Kayıtlardan 106'si Kebkebirler Camii, 6'si Kebkebirler Mahallesi Mestan Efendi Camii, 5 kayıt İyadzade Mektebi, 6 kayıt Serçe'zade Hacı Halil bin Mehmet Beg Mektebi ve 7 kayıt ise merkezdeki birtakım vakıf müesseselerine gelir sağlayan Kebkebirler köyü⁸² hakkındadır. Mahalleye ilişkin kayıtlardan en erken tarihlisi C. Evvel 1108/ Kasım 1696, en geç tarihli olanı ise Recep 1249/ Kasım 1833'te tutulmuştur. Belgelerde, Kebkebirler Çeşmesi hakkında herhangi bir kayda ulaşılmazken; Kebkebirler mahallesi ve mahallede bulunan diğer yapılara ilişkin önemli verilere ulaşılmıştır.

⁸² Kastamonu hurufat defterlerinde bir de Kebkebirler Tekkesi'nden bahsedilmektedir. Ancak bu tekke Kebkebirler Mahallesi'nde değil, Akkaya Nahiyesi'ne bağlı, Kebkebirler adlı köyde bulunmaktadır. Söz konusu tekkenin bir vakıf çiftliği olduğu anlaşılmaktadır. Hacı İsmail tarafından kurulan çiftlik vakfının Hicri 1210/1795'te mutasarrıfı Mustafa Dede'dir (VGMA, HD, 552, s. 71a; VGMA, HD, 1109, s. 59b).

3.1. Kebkebirler Camii

Kebkebirler Camii, önceleri mescit olarak inşa edilmiş, daha sonra cemaatin çoğalmasıyla camiye dönüştürülmüştür (VGMA, HD, 1107, s. 61a). Kuzey-güney yönlü dikdörtgen planlı (Bilici, 1991: 175) olan caminin ismi Hicri 1086/M.1675 tarihli Kastamonu şer'iyeye sicilinde de geçmektedir (Gökoğlu, 1952: 218). Bu da caminin yapılış tarihinin daha eski olduğunu göstermektedir. Günümüz cami avlusunda 13 kabir bulunmaktadır. Ashap Kaysü'l-Hemedani-i Asgar ve halk arasında Samur Dede olarak bilinen zatın mezarları dışında diğer mezarların kimlere ait olduğu bilinmemektedir. Ancak vakıf kayıtlarında bu mezarlardan birinin Nimeti-zâde Mehmet Efendiye ait olduğu bilgisine ulaşılmıştır (VGMA, HD, 1112, s. 39a). XV. yüzyılın ilk yarısı veya daha erken bir tarihte yapıldığı tahmin edilen cami, asıl ününü Ashab-ı kiramdan olduğuna inanılan Kaysü'l-Hemedani Asgar'dan almaktadır. Dolayısıyla Ashap sevgisinin bu caminin yıllarca korunup gözetilmesinde önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Aksi halde Kastamonu'da mevcut olduğu ancak arşiv belgeleriyle anlaşılan pek çok tarihi yapı gibi bu caminin de yok olup gitmesi olası idi. Dolayısıyla Kebkebirler Camii'nin bu özel durumu, yerel halkın ve mahalle sakininin camiye olan teveccühünü artırmış olmalıdır.

Osmanlı klasik dönemi sonlarında tutulan hurufat defterlerinde caminin tamir, termim, vakıf, atama vb. ihtiyaçlarının temini için çok sayıda arz ve tevcih kaydı bulunmaktadır. Ayrıca camide okutulan cüz vakıfları da önemli bir yekûn tutmaktadır. Kastamonu'da farklı camilerde okuttuğu cüzlerin ve bu cüzler için tahsis ettiği vakıfların çokluğu ile bilinen Nimeti-zâde, Kebkebirler Camii'nde okuttuğu pek çok cüz ve bu cüzleri okuyanlar için vakıf tahsis etmiştir. Özellikle Peygamber Efendimizin ruhu için bu camide sabah namazından sonra cüz okutulmuştur. Cüzhanların yevmiyeleri Nimeti-zâde para vakfından karşılanmıştır. Safer 1168/Kasım 1754'te caminin cüzhanı yevmi iki akçe ile Seyyit Mustafa Halife'dir (VGMA, HD, 1106, s. 35a). Yine Kastamonu'da yaptığı hayır ve hasenat işleri ile tanınan Ayşe Hatun, Kebkebirler Camii'ne cüz vakfında bulunmuştur (VGMA, HD, 1139, s. 105b). Şevval 1158/Kasım 1745'te camiye bir akçe yevmiye ile Mehmet bin Hasan Cuma vaizi olarak atanmış ve Somuncu'zade vakfından yevmiye verilmiştir (VGMA, HD, 1106, s. 32b). Caminin hatiplik görevi bir akçe yevmiye ile Mehmet Efendiye tevcih edilmiştir (VGMA, HD, 1106, s. 32b). Arşiv belgelerinde caminin nispeten geniş bir idari kadroya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Cüzhan, imam, vaiz ve hatip atamalarına ek olarak yarım akçe yevmiye ile kayyım ve bir akçe ile müezzin atamaları da yapılmıştır (VGMA, HD, 1107, s. 59a).

3.2. Kebkebirler Mahallesi Avarız Para Vakfı

Bilindiği üzere avâriz vergisi, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanına kadar, savaş ve kıtlık gibi olağandışı hallerde ve özellikle harp masraflarının karşılanması için, hükümdarın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeye mecbur tutulduğu, her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki yükümlülere denmekteydi. Nitekim avâriz vergileri, “hali vakti yerinde Müslümanların cihada manen yardım etmeleri” şeklinde bir Müslümanlık görevi olarak da görülmüştür. Fakat İslam devletleri tarihinde düzenli maliye hayatı geliştikçe, reyanın isteğe bağlı yardım ödemeleri, yerine getirilmesi gerekli olan bir devlet ödevi şekline dönüştürülmüştür (Kıvrım, 2019: 35).

Temelde hane başına alınan bir vergi türü olan avarız vergisi, zamanla aynı mahallede yaşayan kişilerin dayanışma örneğini gösterdikleri bir hal almıştır. Nitekim vergi yükümlülüğünü yerine getirmekte zorlanan ailelere, mahallede kurulan ve mahallenin zenginleri tarafından desteklenen mahalle avarız vakıflarıyla destek çıkmış, böylece bütün mahallelinin sorumlu olduğu bir ödev durumuna gelmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıl Osmanlı şehirlerinde hemen her mahallenin mahalle avarız vakfı bulunmaktaydı. Ancak hurufat defterlerinde avarız vergisine doğrudan değil, mahalle avarız vakfına mütevellî atamaları dolayısıyla bahsedilmektedir. Kebkebirler Mahallesi avarız vakfına ilişkin 1767 tarihli bir kayıta, mahalle avarız ve nüzul vakfının mütevellisi olmadığı, ancak ihtiyaç olduğu belirtilerek, Seyyit Mehmet'in ücretsiz, mütevellî olarak atandığı belirtilmiştir (VGMA, HD, 1125, s. 27a).

3.3. Kebkebirler Mahallesi Mestan Efendi Mescidi

Kebkebirler Mahallesi'nde bulunan mescit Güzelce Mestan Efendi tarafından inşa edilmiştir. İnşa tarihi tam olarak tespit edilemeyen mescidin XVII. yüzyılın sonlarında faal olduğu anlaşılmaktadır (VGMA, HD, 1140, s. 272b). Hicri 1109/Miladi 1697 tarihinde Hacı Mehmet Efendi, Güzelce Mestan Mescidi'ne yevmi bir akçe ile kayyım olarak atanmıştır. Hicri 1177/ Miladi 1763 tarihli başka bir kayıta, Güzelce Mestan Efendi mescidinden “Mestan Efendi Camii” olarak bahsedilmektedir. Bu kayıt, yaklaşık yarım asır sonra mescidin camiye çevrilmiş olduğunu göstermektedir. Bu durum aslında şehir nüfusunun artışına paralel olarak artan ihtiyacı karşılamaya yönelik bir uygulamadır. Benzer bir durum Anadolu'nun diğer pek çok şehrinde de görülmektedir (Oğur, 2018: 94vd.; Çakar, 2018: 30-35). XVII. yüzyılın sonlarında Mestan Bey Camii'ne hafız-ı kütüp atamaları da yapılmıştır. Hafız-ı kütüp yani kitap muhafızının atanmış olması, caminin bir köşesinde kütüphane diyebileceğimiz bir bölümün mevcut olduğunu göstermektedir. Hicri 1177/

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Miladi 1763'te caminin hafız-ı kütübü Seyyit Mehmet Efendi'ye bir buçuk akçe yevmiye verilmiştir. Seyyit Mehmet'in vefatı üzerine Seyyit Halil Efendi, onun yerine hafızı kütüp olarak atanmıştır (VGMA, HD, 1108, s. 32b). Söz konusu görevlilerin yevmiyeleri Sinan Bey vakfından karşılanmıştır.

3.4. Candaroğlu İsmail Bey Hanı

Kebkebirler Mahallesinde olduğunu tespit ettiğimiz en eski tarihi yapılardan bir tanesi de Candaroğulları Beyi İsmail Bey'in hanı yani kervansarayıdır (Eyüpgiller 2008: 3vd.). Kervansaray, Kastamonu şehir tarihi ve şehir organizasyonundaki konumu nedeniyle oldukça önemli bir yere sahiptir.

3.5. İyadzade Mektebi-Arsası ve Para Vakfı

Kastamonu'da Kebkebirler Mahallesi'nde İyadzâde (ibadzâde) tarafından inşa edilen bir mektep bulunmaktadır. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmeyen mektebin, XVIII. yüzyılın başlarında faal olduğu anlaşılmaktadır. Hicri 1161/Miladi 1748'de mektep arsası ile mektep para vakfına Hasan Halifenin müteveli olarak atandığı tespit edilmiştir. Hasan Halife aynı zamanda yevmi bir akçe ile mektebin muallim-i sıbyan görevini de uhdesine alarak 1748'den 1788 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür (VGMA, HD, 1112, s. 43a; VGMA, HD, 1108, s. 33a). Hasan Halife'nin 1788 yılında vefat etmesi üzerine sıbyan mektebi muallimliği, mektep arsası ve mektep para vakfına müteveli olarak, 7 Nisan 1789 tarihinde Hacı Ahmet atanmıştır (VGMA, HD, 1111, s. 9b). Mektep günümüzde mevcut değildir.

3.6. Serçezâde Hacı Halil bin Mehmet Bey Mektebi

Mektep, Kebkebirler Mahallesi'nde Hacı Halil bin Mehmet Bey tarafından inşa edilmiştir. İnşa tarihi tam olarak tespit edilemeyen mektebin XVIII. Yüzyılın sonlarında faal olduğu anlaşılmaktadır. Hacı Halil tarafından inşa edilen mektebin vakfı da mevcuttur (VGMA, HD, 555, s. 91a). Mahalle çocuklarına Kur'an ve okuma yazmanın öğretildiği mektebe cüzhan, molla ve müteveli atamaları yapılmıştır. 1788 yılında Halil Halife, mektebin mütevellilik ve nısf cüzhanlık görevini ücret almadan yerine getirmiştir. Halil Halifenin oğlu Seyyit Ahmet bin Halil de mektebin cüzhanı olarak görev yapmıştır. Yaklaşık 25 yıl hizmet eden Seyyit Ahmet, 1813 yılında kendi rızasıyla görevini Ali bin Molla Ahmet'e bırakmıştır. Ali bin Molla Ahmet'in bu göreve gelişi imtihan ile olmuştur. İmtihan sonucunda Ali'nin bu göreve layık olduğu anlaşılmış ve kendisine nâib arzıyla

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

berat tevcihi yapılmıştır (VGMA, HD, 1111 s. 3b; VGMA, HD, 555, s. 91a). Ali bin Molla Ahmet 1834 yılında ölene kadar bu görevde kalmıştır. Öldüğünde ise görevini, oğulları Hafız el-Hac Mustafa ve el-Hac Ahmet devralmıştır. Kardeşlerin görev tevcihi, naip Pir Mehmet İzzetin arzıyla olmuştur (VGMA, HD, 557, s. 97a).

3.7. Hacı Mehmet Efendinin Kebkebirler Cami Nakit Para Vakfı

Kastamonu'nun önemli şahsiyetlerinden olan Nimeti-zâde Hacı Mehmet'in Kastamonu şehir merkezinde ve Kuzyaka Nahiyesi'nin Yöre Köyü'nde pek çok vakfı bulunmaktadır*. Özellikle hayır hasenat işlerinde Kastamonu'nun en önemli kişilerinden birisinin Nimeti-zâde olduğu anlaşılmaktadır. Şehir merkezinde daha hayattayken 30 cüz vakfeden Nimeti-zade, başta Peygamber Efendimiz olmak üzere kendisi ve sevenleri için pek çok cüz okutmuştur (VGMA, HD, 1112, s. 43b). Cüzhanlara, Nimeti-zâde para vakfından, 2-3 akçe arasında değişen yevmiye verilmiştir. Ayrıca Kebkebirler Camii'nde Resulü Ekrem'in ruhu için tilavet olunan cüzler için 3 akçe yevmiye verilirken, aynı camide Nimeti-zâde için okutulan cüzlere 2 akçe yevmiye verilmiştir. Bu cüzlerin özellikle sabah namazı vaktinde okunması şart koşulmuştur. Nimeti-zâde için okutulan cüzlerin önemli bir kısmı "Kebkebirler" ya da "Kebkebürler" olarak belirtilen ve günümüzde Hepkebirler Camii olarak bilinen camideki imam ve müezzinlere okutulmuştur. Bu camiinin özellikle tercih edilmesinin nedeni; Nimeti-zâde Hacı Mehmet'in türbesinin bu cami yanında ve mezarının dahi bu cami avlusunda olmasıdır (VGMA, HD, 1112, s. 39a). Recep 1156/Ağustos 1743 tarihli arzda, Nimeti-zâde vakıf mütevellisi Hacı Ahmet, Nimeti-zâde Hacı Mehmet türbesinin bakımsızlıktan harap halde olduğu; türbede bulunan cüz sandukası, dolap vesaire eşyaları ile türbesine bakacak bir kimsenin olmadığını belirterek; bir türbedarın atanması için arzda bulunmuştur (VGMA, HD, 1112, s. 39a).

Bilindiği gibi vakıfların en kıdemli kişisi vakıf mütevellisiydi. Nimati-zâde vakfının mütevellisi aynı zamanda Nimeti-zâde'nin soyundan (evlâd-ı vakıf) olup, üç akçe yevmiye

* Nimeti-zâde Hacı Mehmet'in Kebkebirler Camii'ndeki cüz vakıflarına yukarıda değinilmiştir. Nimeti-zade'nin Kastamonu şehir merkezinin dışında da bazı vakıf eserleri mevcuttu. Kastamonu'ya bağlı Kuzyaka nahiyesinin Yöre Köyü'nde Nimeti-zade'nin bir camii ve bir mekteb/muallimhane inşa ettiği bilinmektedir (VGMA, HD, 1111, s. 1a; VGMA, HD, 1106, s. 39a; VGMA, HD, 1106, s. 45b; VGMA, HD, 1107, s. 68b). Caminin hemen yanında inşa edilen mektepte Kur'an-ı kerim ve talim-terbiye öğretilirken, camide vakit namazları eda edilmekteydi. Camide görevli hatiplere ve mektep muallimlerine 2 akçe yevmiye verilmekteydi (VGMA, HD, 551, s. 159b). Söz konusu vakfın geliri, Orta Nahiyesi'nde Siyavuş oğlu Ali Dede Bahçesi olarak bilinen ve Nimeti-zadenin daha hayatta iken vakfettiği, içerisinde hem meyve hem de diğer ağaç türlerinin bulunduğu bir bahçeden geliyordu. Bahçeden elde edilen gelir miktarı Hicri 1127/ Miladi 1715 tarihli sicil belgesinde kayıtlıdır (VGMA, HD, 551, s. 167b). Bu belgedeki bilgiler esas alındığında Nimeti-zadenin 1700'lü yılların başlarında yaşadığını söylememiz mümkündür. Özellikle İnşa ettiği cami ve mektebinin yanı sıra kurmuş olduğu cüz vakıfların çokluğuyla bilinen Nimeti-zâde Mehmet Efendi'nin, Kastamonu şehir hayatı ve vakıf müesseselerinin işleyişi için önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

almaktaydı. Ancak evlad-ı vakıf bile olsa, mütevellinin vakıf malına yönelik suiistimalleri göz ardı edilmezdi. Nimeti-zâde vakıf mütevellilerinden bazıları vakıf malına gerektiği gibi bakmadığı, hatta vakıf malının gereksiz yere çarçur edildiği gerekçesiyle görevden alınmıştır. Nitekim vakıf malından rızıklananlar yani “vakıf mürtezikaları” kazanın mahkemesine giderek durumun düzeltilmesini talep etmişlerdir. Tahkikat sonucunda vakıf malından faydalanan kişiler arasından bir kişi, Nimeti-zâde vakfının yeni mütevellisi olarak atanmıştır (VGMA, HD, 1112, s.43b).

3.8. Hacı Mehmet Efendi Camii ve Mektep Vakfı

Nimeti-zâde vakfından yararlanan kişilere bakıldığında, farklı meslek dallarında çalışan çok sayıda kişiden oluştuğu görülmektedir. Bunlar; İmam, Ser-mahfil, müezzin, cabi, cüzhan, müteveli, kâtip, hatip, muallim-i sibyan, vaiz, nasih, nazır, noktacı, devirhan, şeyhü'l-kurra şeklinde sıralanabilir. Bu meslek grupları içerisinde en yüksek oranı hiç şüphesiz cüzhanlar oluşturmaktadır. Nimeti-zâde para vakfının asıl giderini de cüzhanlara verilen ve 2 ila 3 akçe arasında değişen yevmiyeler oluşturmaktadır.

4. SONUÇ

Anadolu coğrafyasının kadim şehirlerinden olan Kastamonu'nun tarihi milattan öncesine kadar uzanmaktadır. “Kastamonu” isminin ortaya çıkışı da şehrin bu antik geçmişini anımsatmaktadır. Nitekim Kastamonu isminin, buraya ilk yerleşen Kaşka (Gas, Gaşka) kavminden aldığına dair çok sayıda çalışma mevcuttur. Gaşka'ların buraya “Tumana” adını verdikleri ve iki sözcüğün birleşmesi ile “Gas-Tumana” yani Gas/Gaşka'lının şehri anlamında “Gastumana” isminin ortaya çıktığı öne sürülmektedir. Tarihte Kastamonu'da bu adla yaşıysan bir kavmin mevcut olması bu iddiayı daha muhtemel kılmaktadır.

Şehrin yerleşime elverişli olması, antik dönemden beri, insanların burada kesintisiz bir yaşam alanı kurmalarını sağlamıştır. Şehrin uzun geçmişi boyunca Hitit, Frig, Pers, Helenistik, Roma ve Arapların bölgede faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Arap İslâm ordularından sonra XI. yüzyıldan itibaren Türkler bölgede gözükmeye başlamışlardır. Selçuklu egemenliğinde Çobanoğulları ve sonrasında uzun bir süre Osmanlılar bölgede hâkimiyet sürdürmüşlerdir. Kastamonu mimari eserlerin tarihlerine bakıldığında, Çobanoğulları zamanında şehrin önemli bir gelişme kaydettiği anlaşılmaktadır. Osmanlılar dönemi Kastamonu yapılarının çoğu gönümüze kadar gelmiştir. Ancak türlü sebeplerle günümüze kadar ulaşamayan yapılara ise arşiv belgeleri vasıtasıyla haberdar

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

olunmaktadır. Osmanlı Klasik dönem sonrası şehir yapısı hakkında önemli bilgiler veren vakıf kayıtları, söz konusu günümüze kadar gelememiş eserlerin ortaya çıkarılmaları için başvurulmuş en önemli arşiv belgeleri konumundadır. C. Evvel 1108/ Kasım 1696 ila Recep 1249/ Kasım 1833 tarihleri arasında, Kastamonu merkez ve nahiyelerinde bulunan pek çok vakıf müessesesine ilişkin bilgilere vakıf kayıtlarından hurufat defterleri sayesinde ulaşmak mümkündür. Nitekim bu belgelerde, Kastamonu'nun önemli tarihi eserleri bünyesinde bulunduran Kebkebirler/Hepkebirler Mahallesi ve burada bulunan tarihi müesseselere ilişkin önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Öncelikle bu makalenin de konusunu oluşturan Hepkebirler Mahallesi ve isminin nereden geldiği ve bu ismin ne zamandan itibaren kullanılmaya başlandığına ilişkin önemli verilere ulaşılmıştır. Nitekim tahrir defterleri ve diğer arşiv belgelerinden hareketle bu mahalle isminin Osmanlılar öncesi, Selçuklu-Çobanoğulları zamanında ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Kastamonu'nun en eski yerleşim alanlarından olan mahalle, zamanla yeni müesseselerin ortaya çıkması ile günümüze kadar gelen asıl kimliğini bulmuştur. Nitekim Osmanlılar zamanında Kaysü'l-Hemedani-i Asgar ve diğer önemli zatların mezarlarının bulunduğu yere bir cami yapılarak, mezarlara yönelik olası bir tahrip ya da zamanla yerlerinin kaybolması önlenmiş, aynı zamanda mahalle için önemli bir ibadet merkezi haline gelmiştir. Kebkebirler Camii ismini Kebkebirler Mahallesinden aldığı gibi, bu mahallede zamanla aynı isimle anılan farklı müesseselerin inşa edilmesi ile birlikte mahallenin vakıf müesseseleri bir bütünlük oluşturmuştur. Kebkebirler Mahallesi, Tespit edildiği kadarıyla, 1892 yılından itibaren Hepkebirler Mahallesi olarak ismi değişmiş ve Kastamonu Şer'iyeye sicillerinde mahalle ismi ile birlikte mahallede bulunan mescid, türbe ve çeşme, Hepkebirler adıyla anılmaya başlanmıştır.

Kebkebirler Camii'ne yapılan atamalara bakıldığında müteveli, cüzhan, imam, vaiz, hatip, kayyım ve müezzin atamalarının yapıldığı görülmektedir. Bu atamalar içerisinde en çok atamanın yapıldığı görev alanı cüzhanlık olduğu görülmektedir. Bu da camide okutulan cüzlerin fazlalığı ve uzun süre devamı ile alakalı bir durumdur. Nimeti-zâde, özellikle Hz. Peygamber başta olmak üzere pek çok cüz vakfında bulunmuştur. Cüzhan ve diğer vakıf çalışanlarının yevmiyeleri Nimeti-zadenin kurmuş olduğu para vakfından sağlanmıştır. Ayrıca Kebkebirler Camiinde bulunan mezarların kimlere ait olduğu noktasında sadece iki kişinin mezarı biliniyordu. Bu çalışma sonucunda, Nimeti-zade mezarının da bu cami avlusunda olduğu ve Nimeti-zadenin daha hayatta iken kendisi için burada cüz okuttuğu bilgisine ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

BOA.AE.SOSM.III, nr. 50-3539.

BOA. KK.d, G.NO.2722, nr. 0177.

BOA. ML.VRD.TMT.d., G: 4117

VGMA, HD, 1106, VGMA, HD, 1107, VGMA, HD, 1111, VGMA, HD, 1112.

VGMA, HD, 1108, VGMA, HD, 1109, VGMA, HD, 1125, VGMA, HD, 1139.

VGMA, HD, 1140, VGMA, HD, 551, VGMA, HD, 552, VGMA, HD, 555.

VGMA, HD, 557.

Altıkulaçoğlu, Havva(2014). 4553 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Belge Özetleri (h.1309-1311), Kastamonu Üniversitesi Sosy. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu

Arslanoğlu, Ö. Kürşat(2018). 4563 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi(H.1302/M.1885-1886), Kastamonu Üniversitesi Sosy. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu

Baydil Emin -B. Ünal İbret (1999). "Kastamonu Şehrinin Tarihi Gelişimi ve 1924/1925 Şehir Planı Üzerine Bir Değerlendirme", Kastamonu Eğitim Dergisi, (7), 3-18.

Behçet, Mehmet (1341), Kastamonu Eseri Kadimesi, Matbaa-ı Amire, İstanbul.

Bilic, Ziya Kenan (1991), Kastamonu'da Türk Devri Mimarisi ve Şehir Dokusunun Gelişimi (18. yüzyıl Sonuna Kadar), Ankara Üniversitesi Sosy. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Cahen, Claude (1988). Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişleri, Çev. Yaşar Yücel-Bahaeddin Yediyıldız), TK Yayınları, Ankara.

Çakar, Enver (2018). "Hurufat Defterlerine Göre 18. yüzyılda Palu", Vakıflar Dergisi, (49), 21-40.

Çiftci, Fazıl (1995), Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, TDV Yayınları, Ankara.

Dağsever, Veli İlker (2017). 2 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi (H.1084-1087/1673-1677), Kastamonu Üniv. Sos. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.

Durma, Abdulhalim (2008). Evliyalar Şehri Kastamonu, Amasya.

Darkot, Besim (1977). "Kastamonu". İslam Ansiklopedisi, Cilt: 6, MEB Yayını, 399-403.

Edirneli Oruç Beğ (1972), *Oruç Beğ Tarihi*, Yayına Hazırlayan: N. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi.

Ergenç, Özer (1984). “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, (4), 69-78.

_____ (2012). *XVI. yüzyılda Ankara ve Konya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, İstanbul.

Esterabadi, Aziz bin Erdeşiri (1990), *Bezm u Rezm*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Evlıya Çelebi (2006). *Seyahatname, I, 2. Kitap*, (Yayına Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), YKY, İstanbul.

Eyüpgiller, Kutgün-Mine Topçubaşı-Işıl Polat (2008), “Kastamonu’da 19. yüzyıl Ticaret Yapıları”, *METU JFA*, (25/2), 1-20.

Gökoğlu, Ahmet (1952), *Paphlagonia-Gayri Menkul Eski Eseleri ve Arkeolojisi*, (1), Doğrusöz Matbaası, Kastamonu

Gowan Mc, Bruce (1976), *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt: II, 11-15 Ekim, Ankara, 1327-1331.

Güner, İbrahim -Mustafa Ertürk (2004). “Türkiye’de Merkezi Kent Adlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, (12), 39-62.

Güneş, Zübeyde (1993). *1487 (H.892) Tahririne Göre Kastamonu Kazası*, OMÜ. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

Güzey, Ahmet Rifat (2001). *Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. yüzyıl Sonlarında-XVIII. yüzyıl Başlarında Kastamonu*, Gazi Üniv. Sosy. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

_____ “XVII. yüzyılın Sonu Ve XVIII. yüzyılın Başlarında Kastamonu Şehrinde Mahalle Adları Lakaplar, Aile Teşekkülü, Eğlence Ve Ekonomik Hayat”, *21. yüzyılda Eğitim ve Toplum*, (7/2), 845-877.

İbret, Ünal Vd. (2015). “Kastamonu Şehrinde Kültür Ve İnanç Turizmi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 239-269.

İskender, Pelin (2015). “Bir Yerel Tarih Araştırması: 17. yüzyıl Şer’iyye Siciline Göre Kastamonu”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (15), 569-579.

Kankal, Ahmet (2004). *Türkmen’in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII. yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*. Zafer Matbaası.

Karasalihoğlu, Murat (2020). “Prehistorik Çağlardan Doğu Roma Dönemi Sonuna Kadar Kastamonu Kentinin Kültürel Tabakalaşması”, *Mediterranean Journal Of Humanities*, (10), 279-300.

Kıvrım, İsmail (2019). “Mahalle Avârız Vakıfları (17. yüzyıl Ayntab Örneği)”, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi*, (2/2), 34-49.

- Kuban, Doğan (2001). *Türkiye’de Kentsel Koruma, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.*
- Maden, Fahri (2004). *18. yüzyılın Sonlarında Kastamonu (Şeriye Sicillerine Göre), Samsun Ondokuz Mayıs Üniv. Sosy. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun.*
- _____ (2005). “XVIII. yüzyıl Sonu XIX. yüzyıl Başlarında Kastamonu’da Esnaf Grupları, Zanaatkârlar Ve Ticari Faaliyetler.” *Karadeniz Araştırmaları*, (15), 149-167.
- _____ (2012). *XVIII. yüzyılın Sonlarında Kastamonu, Roza Yayınevi, İstanbul.*
- Merçil, Erdoğan (1991). “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, (3), 138-139.
- 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), II, Defter-i Hakan-i Dizisi-I, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara, 1994.
- Oğur, Özcan (2018). *Karaman Eyaleti Konya Merkez Kazası Hurufat Defterlerine Göre Konya Ve Civarının İdari Ve Sosyal Durumu (1690-1839), Kırıkkale Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale.*
- Omuzlu, Öznur (2019). *Kastamonu İli İnanç Turizmi Potansiyeli Ve Halkın İnanç Turizmine Bakışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniv. Sosy. Bilim. Enst. Kastamonu.*
- Ramsay, W.M (1960). *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası, (Çev. Mihri Pektaş), Meb Yayınları, İstanbul.*
- Şahin, Bürhan (2009). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kastamonu Nüfusu”, *Akademik Bakış Dergisi, Temmuz-Ağustos- Eylül*, (17), 1-10.
- Şahin, İlhan (2001). “Kastamonu”, *DİA*, (24), 585-588.
- Tosunoğlu, Ayşe (1993). *Tapu Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Kastamonu Sancağı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.*
- Tuğlacı, Pars (1985). *Osmanlı Şehirleri, İstanbul.*
- Turan, Osman (1969). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, 2. Baskı, Turan Neşriyat, İstanbul.*
- Yakupoğlu, Cevdet (2007). *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi-XIII-XV. yüzyıllar, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sosy. Bilm. Enst, Ankara.*
- _____ (2009). “Selçuklular, Beylikler Ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler”, *Erdem*, (55), 158-174.
- Yaman, Mümtaz Talat (1935), *Kastamonu Tarihi, XV. Asrın Sonlarına Kadar, Ahmet İhsan Matbaası, Kastamonu.*
- Yınanç, Mükrimin Halil (1944), *Milli Tarihimizin Adı, Hareket Yayınları, İstanbul.*
- _____ (1977), “Danışmandiya”, *İslam Ansiklopedisi, MEB. Yayını, Ankara*, (3), 468-479.

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Yücel, Caner (2011), *Temettuat Defterleri'ne Göre Kastamonu Şehri, Niğde Üniversitesi Sosy. Bilm. Enst. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.*

Yücel, Yaşar (1988), *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I, XIII-XIV. yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi (Çoban-oğulları Beyliği-Candar-oğulları Beyliği), 2. Baskı, TTK Yayını, Ankara*

(1993). "Çobanoğulları." *DTCF Dergisi*, (8), 61-73.

https://yandex.com.tr/harita/103887/kastamonu/geo/hepkebirler_mah_/2215931726/?ll=33.778162%2C41.376485&z=15 (Erişim tarihi: 20.02.2022)

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma, Etik Kurul izni gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.